

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ГАЛИНИ ЖУРБИ

Інна Завальнюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Резюме. У статті проаналізовано явище однорідності у мові повісті Галини Журби «Зорі світ заповідають...», розкрито семантико-стилістичні особливості використання однорідних членів речення як вагомих елементів для створення портретів, змалювання пейзажів, дій, станів. Установлено, що в мовотворчості письменниці найтипівішими є дієслівні однорідні ряди, якими автор передає динаміку оповіді, активно функціонують прикметникові та іменникові ряди для відтворення атрибутивних характеристик та предметної різноманітності осіб, станів, просторових понять. Окреслено основні функціонально-стильові вияви речень з однорідними членами, зокрема з'ясовано специфіку метафоризації та парцеляції однорідних членів речення, відокремлення й розташування однорідних рядів, способи поєднання однорідних елементів як основних засобів художньої інтерпретації мовосвіту Галини Журби.

Ключові слова: просте ускладнене речення, однорідні члени речення, однорідний ряд, метафоризація, парцеляція, мовотворчість Галини Журби

Роль художньої спадщини Галини Журби визначається «непромінальною художньо-естетичною цінністю, актуальною й для нашого сьогодення проблематикою, усією ідейно-образною структурою, спрямованою на утвердження неперебутніх цінностей – національних і загальнолюдських»¹. У її творах талановито постає правдиве сільське життя, просякнуте тонким психологічним струменем, насичене розмовами простих людей, ґрунтоване на родинних стосунках, відтворене яскраво, кольористично мальовниче. Як слушно свого часу зауважував О. Гарнавський, Галина Журба «відкрила перед нами далекий світ, приспану провінцію України під кінець дев'ятнадцятого сторіччя, з чужим панським двором і примітивним селом, світ, в якому вона зросла і який залишив на ній свої тривалі сліди. Письменниця бунтувалась проти цього світу, але й залишилась у ньому, ставши в нашій літературі літописцем цікавого часу»².

¹ Г.Р. Сокол, *Жанрово-стильові особливості прози Галини Журби: текст і контекст*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук, Івано-Франківськ 2010, с. 32–33.

² О. Гарнавський, *Письменниця далекого світу*, „Свобода”, 07.03.1969, с. 6.

Особливості письменницького таланту Галини Журби виявляють передусім повісті «Зорі світ заповідають...» та «Революція іде», у яких розгорнуто тему української революції, акцентовано на головній ролі народних мас. Обрані для цього мовні засоби вражають самобутністю, специфікою семантико-стилістичного вияву. Важливе місце з-поміж них посідають речення з однорідними членами як особливий різновид простих ускладнених речень, якому властиві виразно своєрідні семантико-структурні та стилістичні ознаки.

Однорідність, зазвичай, представлена найменуваннями в одному висловленні-реченні таких реалій дійсності, які належать до якогось одного їхнього розряду – до назв предметів, назв дій, об'єктів чи ознак³. Щодо структури, то ці речення кваліфікують як синтаксично непрості, по-особливому розгорнуті.

Мовосвіт повісті «Зорі світ заповідають...» представлений низкою однорідних рядів, обсяг яких, кількісний вияв і лексико-семантична сутність зумовлені передусім комунікативними настановами авторки, її творчим задумом. Спостережено, що однорідні члени речення постають як вагомні елементи для створення портретів, змалювання пейзажів. Їхня важливість, на думку С.М. Марича, полягає в тому, що, «надаючи реченню стилістичної виразності, вони підкреслюють найбільш значущі ознаки змальовуваного в певному тексті явища чи дії»⁴. Пор.: портретний опис: *Через кілька днів приїхав Григір. Голова у шрамах, загикувався ще, але виголений, подужалий, бадьорий. Не нагадував того, яким був зимою. Очі його не були полохливі й смиренні, як перед війною. Стали глибші, ясніші, твердіші якісь. Очі, що бачили багато*⁵; опис Волинської землі: *Покинута, забута... Лежала в безмежних ланах буряків та пшениці. В цу-кроварнях, гуральнях, панських фільварках. З розкинутими пишно палатами графів та магнатів, притулених безпечно по затишках парків. Крадькома попід села, скиби мужицьких півланків, мов полатана свита. На них пустоколосий суржик, кукіль та нужденність...; Їхали краєм понурим, замріяним в лісах. Над озерами перисті тумани. Непрохідні, грузькі трясовини, порослі купиною, буйним очеретом. Сінокоси підмочені водою, чагарники, мочари*⁶. Як бачимо, завдяки використанню однорідних членів речення, варіюванню семантичних і граматичних особливостей побудови їхніх рядів описи постають живими, динамічними, тонально рівними і водночас розлогими.

³ П.С. Дудик, *Просте ускладнене речення*: навч. посіб., Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2002, с. 8–9.

⁴ С.М. Марич, *Стилістичний синтаксис української мови*: навч. посіб., Київ 1993, с. 10.

⁵ Г. Журба, *Зорі світ заповідають...*, накладом Івана Тиктора, Українська бібліотека, жовтень, ч. 10, Львів, 1933, с. 104.

⁶ Там само, с. 11, 71, 87.

Однорідні ряди у досліджуваній повісті є переважно системою синонімічних слів, побудованою за принципом підсилювальної наступності: кожний наступний член уточнює, доповнює або поглиблює зміст попереднього, а найвиразніший однорідний член розташовується наприкінці ряду. Напр.: *В лісі звільна темніло, хололо; Все навкруги гуло, тремтіло, грало; Враз загуло, заскрипіло; Воно [зерно – І.З.] золотилося на сонці, мигтіло самоцвітами у парковому повітрі; Комашня метушилася, кипіла, закручувала все у свій вир; Машина гула далі спокійно, одностайно; Молодий, різвий сміх покотився луною*⁷. Такі ряди репрезентують явище ампліфікації, що ґрунтується на нагнітанні синонімічних тропів, або однорідних конструкцій для посилення виразності мовлення. За умови елементарного вияву однорідності⁸ (наявності в реченні двох однорідних членів) та ще й без пояснювальних (залежних) слів, як-от *Стою, чекаю. Ніч, вітер*⁹, употужнюється динаміка, збільшується енергетичний потенціал висловлення, увиразнюються просторові характеристики зображуваного.

За потреби відтворення незвичайності оповіді чи посилення емоційно-експресивного боку висловленого авторка використовує семантично віддалені або протилежні однорідні члени речення, пор.: *Виглядали з вагонів заспані, байдужі; Вабилло й жахало; Десь гомоніло селом людське та звіряче*¹⁰.

Найтиповішими однорідними рядами у мовотворчості Галини Журби є дієслівні ряди (однорідні присудки чи головні члени односкладного речення), якими письменниця передає динаміку оповіді, пожвавлює, конкретизує її, створює описові картини, розгорнуті у просторі і часі, спогадах і реальності. Пор.: *Мати білила, підводила, прибирала; Тоді Дарка, що стояла досі перед матір'ю смиренна, звівши на ню перелякані очі, враз вся спалахнула; кинулася як розлючений горобець, заплигала на місці; Цуценя бігало за Даркою, кусало її п'яти, ганяло за курми, йшло у переверти з поросятами, налазило до Мартина; В хаті потемніло, насупилося, й було зимно*¹¹.

Так само активно функціонують прикметникові однорідні ряди, за допомогою яких авторка відтворює яскравість атрибутивних характеристик осіб, предметів, станів, просторових понять, явищ природи тощо, як-от: *Очі хитренькі, лукаві жмурилися солодко; Бігли по рум'яних, поморцених, по зчорнілих лицях дощем рясні сльози; Карі, сиві, полинялі*

⁷ Там само, с. 77, 61, 78, 27, 28, 37, 40.

⁸ П.С. Дудик, *Стилістика української мови*, навч. посіб. для студентів вищих навч. заклад. Видавн. центр „Академія”, Київ 2005, с. 252.

⁹ Г. Журба, *Зорі світ заповідають...*, накладом Івана Тиктора; Українська бібліотека, жовтень, ч. 10, Львів 1933, с. 8.

¹⁰ Там само, с. 71, 26, 17.

¹¹ Там само, с. 33, 9, 15, 59.

*очі відверталися мовчки в каламутну даль; Через шпалери барбарису білили стіни великого, таємного двору; Луг втомлено лежав, охлялий, благий; Солодко слухалася дивна, неймовірна казка*¹².

Іменникова однорідність у мовотворчості Галини Журби виражає предметну різноманітність. Це, зазвичай, підмети і додатки, напр.: *Цвіли під хатою жорджини та рожі; Пахнуло глиною, змитими статками, настурцією та васильками; Обійстями цілими: з возом, з худобою, з дітьми; Мав стрижені вуса, пенсне, зелений капелюх з перцем іззаду та чорну крилатку; Мусіли люде кидати обійстя, землю, хати, – їхати в світ за очі*¹³. Особливої стилістичної виразності така однорідність набуває в ролі метонімії, коли навмисна актуалізація найважливіших, на думку автора, слів, фокусування на них уваги надає контексту живорозмовних інтонацій. Пор.: *Шапки, кашкети клонилися перед ним кірно; Стояла мовчазна юрба білих кожухів, хусток барвистих, з притуленими до грудей дітьми. Хмара сивих, карих, полинялих очей*¹⁴.

Потребою «конкретно-чуттєвої точності у мовному вираженні художнього образу»¹⁵ зумовлена метафоризація однорідних членів речення, яка також наявна в повісті «Зорі світ заповідають...». Найбільш поширеними є однорідні метафоричні присудки, внутрішньорядні відношення в яких є здебільшого єднальними: *Вітер на дворі жалісно скигнів, дзенькав шибокми, жбурляв у вікна жменями снігу; Гула тоді в ньому, бушувала ця безголова туга, що її надихався з легенів Землі; Смуга вечірнього сонця повзла по стіні на килим розстелений на скрині, потім задумливо сперлася об стіл на білу скатертину й замріялася*¹⁶. Такий характер внутрішньорядних відношень, на думку Н.В. Слободи, зумовлений семантичними особливостями рядів. Їм властива змістова однорідність: присудки семантично доповнюють один одного, передають послідовність дії або описують її з різних боків¹⁷.

Досить поширеним явищем у повісті Галини Журби є парцеляція однорідних членів, передусім присудків, що закономірно, оскільки присудок як предикативне ядро речення потрібен структурно, тоді як інші члени речення зумовлені насамперед його семантикою. Переважають конструкції з парцельованими однорідними простими дієслівними присуд-

¹² Там само, с. 52, 61, 62, 25, 113.

¹³ Там само, с. 40, 33, 55, 56, 70.

¹⁴ Там само, с. 56, 61.

¹⁵ Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько, *Стилістика української мови*, Київ 2003, с. 335.

¹⁶ Г. Журба, *Зорі світ заповідають...*, накладом Івана Тиктора; Українська бібліотека, жовтень, Ч. 10, Львів 1933, с. 10, 12, 33, 35.

¹⁷ Н.В. Слобода, *Метафоризація однорідних членів речення у поезії шістдесятників*, „Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди”, вип. 29, гол. ред. Л.А. Лисиченко, Харків 2010, с. 205.

ками, що сприяє поглибленню загального тла оповіді. Напр.: *Молотила машина. Свистіла, гула; Свати припивали один до одного, промовляли всіляко. Клепалися по плечах, сміялися. Поприжмурувалися, позакидали голови, згадували й зітхали; Гаранник гадом обвивався круг неї, сичав. Смагав її руки, груди, плечі. Сік, різав*¹⁸. Парцелювання однорідних присудків допомагає письменниці не тільки увиразнити головне, а й надати потрібної спрямованості, тональності текстові загалом, створити ефект динамізму, стрімкості подій, що відбуваються.

Так само часто письменниця вдається до парцелювання однорідних означень, напр.: *На них, припавши ниць до чорнозему, сам як земля чорний, спав землі господар. Скопаний, обдертий, незнаючий, безмовний. Український селянин; Бісилася в ньому, як в несамовитім. Підземна, збунтована сила; Тисячеструнну, одвічну музику почала земля. Тонку, як павутиння, могутню, як буття; Дарка уперше їхала «машиною». Довгою, тасмничною, страшною машиною, що повезла на війну тата*¹⁹. Під час парцелювання означень загалом й однорідних означень зокрема відбувається фразовий розрив атрибутивних зв'язків, що слугує засобом емоційно-експресивного виокремлення ознаки, вираженої парцелятом. Такі реченнєві компоненти збагачують мову художнього твору, употужнюють розлогість міркувань автора, посилюють у викладі суб'єктивне, реалізуючи функцію конкретизації й удокладнення змісту.

Цікавим функціонально-стильовим виявом речень з однорідними членами є відокремлення однорідного ряду і постпозиційне його розташування, що привертає увагу, акцентує на ознакових характеристиках особи, предмета чи явища. Пор.: *Приїздив лінійкою Мордасінський, коротков'язий, червонолиций, набурмосений; Він стояв на сні, високий, кремезний; Позаду між рядками буряків йшов шепіт, невловний, тихий, невиразний, як шелест неivistояного колосся; Тільки сльози текли ще по обличчі разом з дощем, що моросив, невгаваючий, дрібний, зимний, безнастанний*²⁰.

Отже, семантико-стилістичне явище однорідності у повісті Галини Журби «Зорі світ заповідають...» постає засобом художньої інтерпретації її мовосвіту. Поєднання різних однорідних рядів, неоднакових форм їхнього вираження, різних однорідних комплексів дає змогу авторці нагромаджувати, конденсувати певні якості висловлення, художньо забарвлюючи й експресивізуючи його. Найчастіше однорідні члени речення перебувають у синонімічних відношеннях, поєднуються безсполучниковим зв'язком, нерідко зазнають парцелювання, відокремлення, набувають стилістично виразних ознак метонімічної та метафоричної образності.

¹⁸ Г. Журба, *Зорі світ заповідають...*, накладом Івана Тиктора; Українська бібліотека, жовтень, ч. 10, Львів 1933, с. 27, 31, 58.

¹⁹ Там само, с. 11, 12, 34, 71.

²⁰ Там само, с. 56, 43, 57, 62.

ЛІТЕРАТУРА

- Дудик П.С., 2002. *Просте ускладнене речення*: навч. посіб., Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 335 с.
- Дудик П.С., 2005. *Стилістика української мови*, Київ, Видавн. центр „Академія”, 368 с.
- Журба Г., 1933. *Зорі світ заповідають...*, накладом Івана Тиктора, Українська бібліотека, жовтень, ч. 10, Львів, 128 с.
- Марич С.М., 1993. *Стилістичний синтаксис української мови*: навч. посіб., Київ, ІСДО, 72 с.
- Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько, 2003. *Стилістика української мови*. Київ, Вища шк., 462 с.
- Слобода Н.В., 2010. *Метафоризація однорідних членів речення у поезії шістдесятників*, „Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди”, вип. 29, гол. ред. Л.А. Лисиченко, Харків, с. 204–209.
- Сокол Г.Р., 2010. *Жанрово-стильові особливості прози Галини Журби: текст і контекст*, автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук, Івано-Франківськ, 35 с.
- Тарнавський О., 1969. *Письменниця далекого світу*, „Свобода”, с. 6.
Halyna Zhurba

SEMANTIC AND STYLISTIC PECULIARITIES OF USING SIMPLE COMPLICATED SENTENCES IN THE PROSE WORKS OF HALYNA ZHURBA

Summary. The article analyzes the phenomenon of homogeneity in the language of the Halyna Zhurba's story „The stars entrust the world...”, reveals semantic and stylistic features of using homogeneous members of the sentence as a significant element for the creation of portraits, pictures of landscapes, actions and states. It is established that in the writer's works the most typical are verbal homogeneous series, with the help of which the author conveys the dynamics of the narrative, adjectival and substantival series function actively and reproduce the attributive characteristics and subject diversity of persons, states and spatial concepts. The main functional-stylistic manifestations of the sentences with homogeneous parts are outlined, in particular it is clarified the specifics of metaphorization and parcelation of the homogeneous parts of the sentence, detachment and location of the homogeneous series, the ways of the homogeneous elements' combination as the basic means of the artistic interpretation of the Halyna Zhurba's works.

Key words: simple complicated sentence, homogeneous parts of the sentence, homogeneous series, metaphorization, parcelation, Halyna Zhurba's works